

VAJDA ZSUZSANNA

MTA Pszichológiai Intézete, Budapest

ORDINANCIA – EGY ELFELEJTETT HERMANN-KÍSÉRLET NYOMÁBAN¹

Az ordinancia vagy rendesség – amelyről az alábbi, 1926-ban megjelent cikkben olvashatunk² – Hermann sokoldalú munkásságának elfelejtett szála. Az itteninél bővebb ismertetését olvashatjuk egy négy évvel korábban megjelent német nyelvű cikkben, amelyre Hermann maga is hivatkozik. A kísérlet, amelyben „erkölcsileg kifogástalan” és „erkölcsileg sérült” fiatalok teljesítményét hasonlította össze az általa kigondolt mintamásolási próbában, igazolni látszik a feltevést: a próba jó megoldásában szerepet játszó „rendesség és alakértékelés” szorosan összefügg az „erkölcsi állapottal”, mégpedig éppen az erkölcsileg „hibás magaviseletűek” esetében az intelligencia más funkciótól függetlenül.

Mit is ért Hermann ordinancián? Az itt olvasható cikkben Drieschre hivatkozik, aki a „rend tudását és akarását” önálló lelki működésnek tartja. Ezt a meghatározást kiegészíthetjük „A jövő útjain” című folyóirat által közölt két írásban (tudomásom szerint ezenkívül nem esett többé szó az ordinanciáról) szereplő meghatározásokkal: „Ordinancia – írja a Hermann házaspár a kisgyermekük fejlődéséről beszámoló cikkben³ – ezzel a szóval az intelligencia analógiájára a szerintünk önálló fejlődésmentű rendességi tendenciát kívánjuk jelölni”. Hermann Alice 1933-ban egy iskolai kísérlet társszerzőjeként⁴ a következőképpen fogalmaz: Ordinanciának nevezi Hermann az intellektusnak azt az intelligenciával párhuzamos funkcióját, amelynél fogva az egyén gondolkodását és cselekvését a rend irányába állítja be, minden ismétlődésbe rendet és rendszert akar belevinni”.

Hermann, munkássága során, többször is visszatért az értelmi és logikai működés kérdésére, amelynek nincs megfelelő helye a pszichoanalízis elméleti rendszerében. Amellett, hogy fontos gondolatokkal igyekszik pótolni ezt a hiányosságot, az ordinan-

¹Hermann ordinanciáról szóló cikkeire Dr. Nemes Livia hívta fel a figyelmemet, amiért ezúton mondok köszönetet.

²A cikk a *Gyermek* c. folyóirat 1926. évi 19. évfolyamának I. számában jelent meg.

³„Ahogyan a kisgyermek érez és gondolkodik. Feljegyzések egy szülői naplóból”. *A jövő útjain*, 1927, II. évfolyam 1. sz. 1–5 o.

⁴„Az új rendszerű tanítás eredményei – összehasonlító lélektani vizsgálatok”. *A jövő útjain*, 1933. VIII. évfolyam 1–2. sz. 5–103. o.

cia kapcsán egy másik, azóta is az érdeklődés középpontjában álló összefüggés után kutat: „Ez az elsődleges ősi rend – tudás és akarás sokkal általánosabb, mintsem, hogy rendes külső viselkedés, ruházkodás területére szorítkozna: átkarolja a logika és az erkölcs birodalmát” – írja. A logika és az erkölcs, a szabályok elsajátítása és alkalmazása a viselkedésben, az emberi életet sok ágon átszövő szabályok élettani alapjának és személyiségi szerkezetében elfoglalt helyzetének kérdése valamilyen módon a pszichológiának szinte minden ágában felmerül, de különösen a fejlődéslélektan, a szocializáció területén. Tudjuk, hogy Piaget-t is mindvégig foglalkoztatták az erkölcsi és logikai szabályok összefüggései, melyek létét ő is feltételezte, és évtizedeken át húzódozott vitája Chomskyval, a világhírű nyelvészsel a szabálytudat eredetéről.⁵ A „rendesség” tulajdonság létének igazolása talán olyan kategóriához vezet el bennünket, amely a szabályviselkedések közös alkotórésze.

Mindennapi tapasztalataink alátámasztani látszanak Hermann hipotézisét az intelligenciától független „rendesség” tulajdonságának létezését. Valamennyiünkben megfigyelhető a törekvés, hogy valamilyen rendszert teremtsünk ama jelenségek, történések, tárgyak sorában, amelyekkel életünk során kapcsolatba kerülünk. E „rendre törekvés” mértéke is, minősége is meglehetősen egyéni; bizonyára ez a magyarázata, hogy a külső, a közvetlen környezet rendezettsége még ma is fontos szerepet játszik mások megítélésében, amikor a formák és a külsőségek jócskán vesztettek jelentőségükből az 50-60 évvel ezelőttihez képest. Hermann egyébként úgy vélekedett, hogy az én minden rétegét – tehát a tudattalant és a tudatos én-t éppúgy, mint a felettes én-t – jellemzi egyfajta logikus működés, ily módon megteremtette a kapcsolat elvi lehetőségét az értelem és a személyiség más funkciói között, amelyeket szokás egyszerűen az értelmi működés energiaforrásainak tekinteni.

Minden okunk megvan rá, hogy ne hagyjuk feledésbe merülni a termékeny gondolatot és a frappáns kísérletet. Természetes a kérdés: fennáll-e az itt leírt összefüggés a 60 év alatt jócskán megváltozott emberi és társadalmi körülmények között is – az már önmagában sokatmondó lehet. Szükség van az eredeti kísérletnek a mai módszertani követelményekhez igazított átdolgozására, és felmerül az eredeti kísérlet továbbfejlesztése, a feltételezés más oldalainak vizsgálata is.

A figyelem felkeltése céljából itt közre is adnám az első lépések a módszer eredeti formában való kipróbálása, illetve egy továbbfejlesztési próbálkozás – néhány benyomását (amelyek egy kutatási folyamat kezdetét jelentik).

A Hermann által, valamint az 1933-as iskolai kísérletben Hermann Alice által használt vonalpróba esetén: / // / / // / valóban jelentős eltéréseket tapasztaltam általános iskolások és speciális nevelőotthonban* élő fiatalok (13–15 évesek 15–15 főből álló) kis csoportjánál. Pontosításra szorul azonban, mit tekintünk megfelelő, illetve hibás megoldásnak, mert a durva ritmuszavar, a mintamásolás teljes kudarca na-

⁵ A vitáról összefoglaló kötet jelent meg, melyben Piaget-n és Chomskyn kívül több neves etológus, pszichológus és más kutató állásfoglalása is olvasható: *Language and Learning. The Debate between Jean Piaget and Noam Chomsky*. Ed. by M. Piattelli – Palmarini. Routledge & Kegan Paul, London and Henley, 1980.

*A speciális nevelőotthonokban élő fiatalok kisebb bűncselekmények miatt kerülnek be.

gyon ritka jelenség. Az eltérések lényege, hogy az általános iskolások jóval pontosabban utánozzák a vonalak eredeti távolságait, a dőlésszöget, másolásuk összképe rendezettebb, durva ritmuszavar egyáltalán nem fordul elő. A nevelőotthoniaknál nemcsak a távolságok, a dőlésszögek is váltakoztak, de a minta teljes felbomlása is megfigyelhető volt — az esetek kisebb részében. Jellegzetes motívum volt a nevelőotthoniak esetében az utánzás kezdeti, gyakran merev volta, amelyet színvonal-és követett, valamint, hogy a sorok nem maradtak párhuzamosak a lap alsó és felső szélével, hanem lefelé haladtak, sokszor 30° -nál is nagyobb szöget zárva be a lap szélével.

A kísérlet variánsaként indokolt volt megvizsgálni azt a helyzetet, amelyben a feladat nem mintakövetés, hanem ahol lehetővé válik a „spontán rendességi tendencia” megnyilvánulása. Rendezés jellegű próbák ugyan több intelligencia-tesztben előfordulnak — például Wechsler képrendezése, a felsőfogalom alá rendezés próbái, ezeket azonban nem találtam megfelelőnek. Az említett próbákban a rendezés elvei verbális logikai megfontoláson alapulnak, ennek színvonalát erősen befolyásolja a vizsgált személy iskolázottsága. Így egy új módszert alkalmaztam: különböző nagyságú és formájú geometriai idomokat adtam „ömlesztve” a két csoport tagjainak azzal az instrukcióval, hogy rendezzék el őket. Világos különbségek rajzolódtak ki az általános iskolások és a nevelőotthoniak teljesítménye között. Az általános iskolások a rendezésben több és nívósabb (nagyság, az idom fajtája) szempontot vettek figyelembe, mint a nevelőotthoniak, és az is előfordult, hogy kreatív megoldáshoz folyamodtak: képet rendeztek az elemekből, holott az instrukció ezt nem tartalmazta. A nevelőotthoniak, amellet, hogy a rendezés legegyszerűbb lehetőségeit használták fel — téri elrendezés, egyforma elemek összepárosítása —, a maguk által választott szabályt gyakran nem alkalmazták konzekvensen, a rendezés közben váltogatták, vagy a darabok egy részét kihagyták a rendezésből.

Nemcsak az elődök iránti tisztelet, a tudományos érdekek is indokolja tehát, hogy feltámasszuk a magyar pszichológia legnemesebb hagyományait. Ezek között is különleges értéket képvisel Hermann, aki 1926-ban a két, az idő tájt egymással szembenálló tábor, a pszichoanalízis és a kísérletező lélektan együttes hívének vallja magát, hiszen hitvallása szerint az „igazság sohasem függhet az igazsághoz vezető úttól”.